

Prezentowane publikacje w szerokim świetle przedstawiają skomplikowane procesy transformacji ustrojowej, społecznej i gospodarczej zachodzące w byłych państwach komunistycznych. Od 1992 r. pod patronatem Austriackiego Towarzystwa Studiów Środkowoeuropejskich, a także uniwersytetów w Wiedniu, Krakowie i Poznaniu zawiązała się dość liczna grupa robocza. Rekrutuje się ona z badaczy różnych dyscyplin naukowych na co dzień pracujących w różnych ośrodkach naukowych Austrii, Niemiec, Czech, Słowacji, Słowenii, Węgier, Chorwacji, Serbii i Polski. Główny nacisk w dotychczasowych poszukiwaniach badawczych położony został na uchwyceniu procesów zmian świadomościowych zachodzących w społeczeństwach wyzwolonych od ideologii Marksa i Lenina. Drugą ważną płaszczyzną badawczą jest nakreślenie relacji pomiędzy narodami i państwami oraz mikrospołecznościami tego regionu Europy. Wiele uwagi poświęca się przejawom nacjonalizmu, postawom i zachowaniom ksenofobicznym oraz istniejącym stereotypom i uprzedzeniom.

Poszczególne części prac mają charakter odrębnych studiów. W pierwszej książce poświęconej poszukiwaniom „nowej drogi” przez państwa Europy Środkowej i Południowowschodniej oraz stereotypom i historycznym obciążeniom, na uwagę zasługują teksty A. Palinki (*Mythos Mitteleuropa*), J. Holzera (*Communist Poland: Part of polish history or foreign import?*) i E. Kissa (*Nation-Ideologie-Staat im postsozialistischen Europa*). W drugiej natomiast publikacji dotyczącej najogólniej mówiąc „wrogości i partnerstwa” godzi się wymienić ciekawe studia R. Hettlage (*Europäische Integration, territoriale Identität und das Problem der Grenze*) i T. Sasińskiej-Glas (*Security vacuum in East-Central Europe and what further?*).

Ostatnia z prezentowanych książek podzielona została na trzy części. Pierwsza dotyczy regionalizmów i wpływu nacjonalizmu na kształtowanie się form ustrojowych w byłych państwach bloku radzieckiego. Druga natomiast stara się przybliżyć kwestie reform i restauracji, tzn. wyjaśnić fenomen odwracania się społeczeństw od niezbędnych przeobrażeń. W części ostatniej omówiony został problem kształtowania się nowej ideologii, która dotyczy nie tylko szeroko rozumianej „właści obywatelskiej”, ale i nowych wzorców zachowań i postępowania w warunkach gospodarki wolnorynkowej. W tej książce warto zwrócić uwagę na materiały opracowane przez P. Gerlicha (*Political dissatisfaction in the new Europe*), J. Filipeca i B. Filipcovej (*Die Aufhebung von Mitteleuropa als positive Aufgabe*) oraz B. Serloth (*Gibt es einen dritten Weg?*).

Z uwagi na skalę problemów związanych z całokształtem transformacji w państwach postkomunistycznych przedstawiane książki są ważnym elementem pokazującym tylko niektóre wycinki żmudnej drogi dochodzenia narodów tego regionu do wartości regulujących współzycie i zasady gospodarowania w Europie Zachodniej.

Bogdan Koszel

EPAMIDONDAS A. MARIAS (ed.): *European Citizenship*. Met teksten in Engels en Frans. European Institute of Public Administration. Maastricht 1994, 278 ss.

Obywatelstwo Unii Europejskiej stanowi w założeniu dynamiczną instytucję o wymiarze prawnym oraz psychologicznym. Jej celem jest bowiem stworzenie pewnej bezpośredniej więzi między Unią a obywatelami państw członkowskich. W doktrynie jeszcze przed urzeczywistnieniem rynku wewnętrznego używano już zresztą pojęcia „obywatel rynku” (*market citizen*).

Omawiana praca stanowi zbiór referatów przedstawionych na sesji, zorganizowanej w listopadzie 1993 r. przez Europejski Instytut Administracji Publicznej w Maastricht. Analizują one historyczny proces kształtowania się instytucji obywatelstwa Unii od 1957 r., orzecznictwo Trybunału w odniesieniu do swobody przemieszczania się osób, ochronę dyplomatyczną i konsularną obywateli Unii Europejskiej, prawa wyborcze do Parlamentu Europejskiego, prawo petycji, następnie instytucję wspólnotowego *ombudsmana* (art. 138e Traktatu o Wspólnocie

Europejskiej), mającą pośredni związek z obywatelstwem Unii i wreszcie aktualną sytuację i przyszłe perspektywy stosunku prawnego między obywatelstwem Unii a prawami człowieka. W aneksie załączono m.in. wyciąg z Traktatu o Wspólnocie Europejskiej, dokumenty Rady, Komisji i Parlamentu oraz przedstawioną 21 lutego 1991 r. na konferencji międzyrządowej w sprawie unii politycznej daleko idącą, i odrzuconą wówczas, propozycję delegacji hiszpańskiej, dotyczącą traktatowego ulokowania instytucji obywatelstwa Unii jako jednego z trzech filarów Unii Europejskiej¹. W przeddzień konferencji rewidującej traktaty wspólnotowe, traktat o Unii Europejskiej i Traktat o Unii Zachodnioeuropejskiej, lektura tej pracy zbiorowej pomoże zrozumieć aktualne wysiłki zmierzające do wykreowania wśród obywateli „piętnastki” poczucia przynależności do ponadnarodowej wspólnoty. Bliższe zapoznanie się z omawianą problematyką opłaci się jednak nie tylko w kontekście konferencji rewizyjnej; zgodnie bowiem z art. 8e Traktatu o Wspólnocie Europejskiej rozwój instytucji obywatelstwa Unii możliwy jest również na podstawie jednogłośniejszej decyzji Rady, czyli (teoretycznie) zawsze.

Andrzej Graś

RUDOLF HRBEK (Hrsg.): *Bürger und Europa. Beiträge für das Jahreskolloquium des Arbeitskreises Europäische Integration e. V. 11. - 13. November 1993 in Bonn.* Nomos Verlagsgesellschaft. Baden-Baden 1994, 130 ss.

Zaledwie kilka dni po wejściu w życie Traktatu o Unii Europejskiej odbyła się doroczna konferencja, zorganizowana przez *Arbeitskreis Europäische Integration Bonn*, tym razem pod hasłem *Bürger und Europa*. W referatach tam przedstawionych dokonano – z punktu widzenia trzech dyscyplin: nauk ekonomicznych, prawnych i politycznych – oceny bodźców w kierunku powstania instytucji „obywatela Europy” oraz oceny przesłanek gotowości mieszkańców dwunastu państw do przyjęcia roli „obywatela Unii”. Ta nowa, dumnie brzmiąca instytucja – co ciekawe, przewidziana nie w Traktacie o Unii Europejskiej, lecz w części drugiej Traktatu o powołaniu Wspólnoty Europejskiej (art. 8 - 8e) – ma jednak w gruncie rzeczy kadłubowy charakter. Nie należy się również spodziewać innych niż kosmetyczne jej zmian na konferencji rewizyjnej „Maastricht II”. W oddzielnym rozdziale poddano również analizie wkład Parlamentu Europejskiego w rozwój koncepcji *Europa der Bürger*.

W rozważaniach dotyczących przyszłości naszego kontynentu podkreśla się często, że powstanie państwa ogólnoeuropejskiego nie jest możliwe z uwagi na brak narodu europejskiego. Czy istnieje jednak „tożsamość europejska” (*europäische Identität*) i w jakim stopniu może być ona zgodna z tożsamością narodową? Dyskusje wokół Traktatu z Maastricht oraz problemy z jego ratyfikacją wskazywałyby raczej na ostrożność w formułowaniu optymistycznych sądów. Ogromna część społeczeństw Europy Zachodniej – w tym również Norwegowie i Szwajcarzy – w obawie przed zbytnim ograniczeniem suwerenności swych państw przez „brukselski centralizm” jest przeciwna powołanej Unii Europejskiej oraz nie zgadza się na plany jej dalszego rozwoju. Najczęściej podważa się jednak nie tyle egzystencję wspólnot i przynależność do nich, co tempo i intensywność „pogłębiania”, czyli dalszego rozwoju Unii. Być może mamy obecnie do czynienia z największym kryzysem akceptacji społecznej w historii integracji. Ta praca zbiorowa podejmuje zatem zasadniczy problem aktualnej dyskusji politycznej w Europie i zasługuje na polecenie zwłaszcza tym, którzy w nauce, polityce, gospodarce czy administracji zajmują się rozwojem procesów integracji.

Andrzej Graś

¹ Przewodniczący inauguracyjnego posiedzenia, tzw. grupy refleksyjnej, przygotowującej turyńską konferencję Maastricht II, Carlos Westendorp, zaproponował również obywatelstwo Unii jako jeden z pięciu podstawowych tematów obrad („Europe” nr 64/1994, s. 2).